

גיליון נושא: 'חפץ שהחלף בטעות'

בס"ד, יום ג' פרשת בא, ד' שבט תשע"ז. דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות. מסכת ב"ב דף מו. לעורר לב המעיין בלבד, ואין לסמוך על הדברים הלכה למעשה. לע"נ זקננו הבלתי נשכח הגאון הצדיק רבי חיים מיכל לוי בן רבי משה לייב זצ"ל, מנקיי הדעת שבירושלים, נלב"ע בשם טוב ד' שבט תש"ע, ת.נ.צ.ב.ה.

החליף בטעות

מבואר בגמ' (ב"ב דף מו.) נתחלפו לו כלים בכלים בבית האומן ישתמש בהן עד שיבא הלה ויטול את שלו, כי אדם עשוי לומר לאומן (עצמו, ולא אשתו ובניו) מכור לי טלית. ודווקא כשאמר לו טלית סתם, אבל טליתך - לא. אבל בבית האבל או בבית המשתה הרי זה לא ישתמש בהן עד שיבא הלה ויטול את שלו.

1. אסור להשתמש!

וכתב הג"ר יעקב ישעיה בלוי זצ"ל (פתחי חושן אבידה ומציאה עמוד רצא) שדברי הגמ' מצויים מאוד בזמננו, כאשר נתחלף לו בבית כנסת בישיבה או בכל מקום אחר, חפץ שלו בחפץ חברו (כגון; טלית, חליפה, כובע, מעיל, צעיף, סוודר, מטריה, עט, וכדומה), שלפי המבואר בגמ' וכך נפסק להלכה ללא חולק ברמב"ם (גזילה ואבידה ו' ו'), ובשו"ע (חו"מ סימן קלו סעיף א), שאם התחלפו לו כלים בבית האומן אסור לו לקחתם רק אם אפשר לתלות במכירה, אם כן כאשר החליף חפץ בטעות, אסור לו ליטול חפץ של חברו ואף אם נטל אסור להשתמש בו.

פנינים

לרשום שם

התורה חסה על ממונם של ישראל, וחשוב לדעת שבמוסדות הציבור השונים זורקים לפח מידי תקופה, כמויות מדהימות של חפצים במצב מצוין (עטים, ספרים, מטריות, מעילים, צעיפים, מגבות, טליתות), בגלל שנאבדו מהבעלים לרגע קט.

הפתרון הפשוט והיעיל ביותר למניעת ההפסדים, לרשום שם על כל חפץ, לעולם לא יוצאים מהבית עם פריט לבוש בלי שם. בהיכלי התורה, מומלץ לרשום שם ב'תחילת הזמן' על כל ספר שמביאים (גמרא, קובץ מפרשים, מחברת) כדי שלא יאבדו (ג.ק.). גם על סוודר, מגבת וטלית, יש אפשרות לרשום שם, באמצעות 'תוויות הפלא' (בד כביס המוצמד לבגד בקלות).

יש לדון האם מותר בחול המועד לרשום שם על גבי חפץ, כאשר יש חשש סביר שיאבד, האם זה נחשב 'דבר האבד'?

והוסיף בספר כסף הקדשים להגה"ק מבוטשאטש (חשן משפט סימן קלו), שאף בחפץ של מצוה, כגון טלית וכיוצא בזה אסור להשתמש. ורק במקום צער גדול כגון שנתחלפו לו מנעליו בבית המרחץ ויצטרך ללכת יחף עד ביתו, וכל כה"ג, יש להקל ולתלות שהבעלים הכירו שאין מה שבידם שלהם, וניחא להם שישתמש זה בשלהם, ואפשר שמסתמא מקנה לחבירו במקום צער, וישליש אצל אחר תמורתו. וכל זה דוקא בשוין, אבל כשאינם שוים אין יכול לעשות כן.

אם עבר והשתמש בחפץ חברו שנתחלף, נחלקו פוסקי זמנינו אם כשימצאו הבעלים חייב לשלם לו דמי השתמשות בחפץ, לדעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (בתשובה בקול התורה חוברת י') צריך לשלם לבעלים דמי ההשתמשות. אולם לדעת הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (שבט הלוי חלק ו' סימן קל"ח) אין צריך לשלם, כי אין מקפידים על זה. ולדעתו אפילו אם השתמש בחפץ ואיבדו פטור מתשלומין, ואינו כגוזלן שחייב באונסין.

ואמר הגר"מ קארפ שליט"א (השבת אבידה כהלכה פרק ז' הערה כ"ב) שחייב לתלות מודעה על ההחלפה במקום שנתחלף, כי הבעלים יבואו לחפש שם יותר ממקום אחר, כעין מה שכתב השו"ע (חו"מ סימן רס"ז ס"ג) שמודיע לשכניו ולמידעיו.

החלפת ערדליים: כתב הערוך השלחן (סימן קלו סעיף ב') דנהגו במקומות שיש בהם קיבוץ גדול של אנשים שמחליפים המנעלים העליונים [מסתמא כונתו לכעין ערדליים (קאלאשין בלע"ז) המכסים את הנעלים להגן עליהם מן הגשם והשלג] ואינם מקפידין על זה כלל עד שימצאו זה את זה וכל אחד יקח את שלו. [בלשונו מבואר שאין זה ויתור גמור על הבעלות כמו 'עסקת חליפין', אלא 'היתר השתמשות' עד שימצאו זה את זה].

וכתב הג"ר משה פינשטיין זצ"ל (קול התורה י', משפט האבידה חו"מ סימן רס ס"ק קסט) שהמנהג שהזכיר הערוך השלחן שאין מקפידים זה על זה בהחלפת ערדליים, לא הוזכר בשאר פוסקים, ובודאי בהרבה מקומות בזמננו אין המנהג כן, ומקפידים זה על זה, ולכן יעשו ראשי הקהלה מודעה בולטת, שאז מועיל לכל הדעות, ואין לחוש שלא כולם ראו את המודעה כי תולים ברוב שכן ראו, וכמבואר בדברי הגר"מ פינשטיין זצ"ל (בקונטרס השבת אבידה).

מודעה: זה עשרות שנים נוהגים בהרבה מקומות ציבוריים (בתי כנסת, מקוואות, ישיבות, כוללים, אולמות, חנויות) לתלות מודעה בריש גלי, שכל אדם שנכנס למקום הוא בתנאי גמור והסכמה מפורשת, שאם משאיר חפץ למשך הזמן הנקוב במודעה הרי זה הפקר, ורשאים האחראים לעשות בחפץ כראות עיניהם. לדעת רוב הפוסקים מועילה מודעה זו מדין 'תנאי בדבר שבממון' שתנאו קיים. אמנם יש פוסקים שמפקפקים בתועלת המודעה, שאין המודעה ניכרת לכל אדם שנכנס, וזה לא מוכיח שדעתו לכך. חשוב לדעת שמודעה זו מועלת רק להשארת חפצים, אולם להחלפת חפצים אינה מועילה. ולכן ראוי לכתוב מודעה מיוחדת שכל מי שנכנס הוא על דעת שאם מחליף חפץ עם חבירו ולא ימצאו זה את זה, לא יקפידו הבעלים.

קטן: עיקר הנדון בסוגיית החלפת חפצים, האם אכן יש לו דעת להסכים להחלפה. והעיר הגר"מ גרוס שליט"א (משפט האבידה חו"מ סימן רס שערי צדק אות קסט) שכל האמור, שייך רק באדם גדול שיש לו דעת ויתכן לאמוד בדעתו שמסכים לתנאי, ולדעת המתירים בהחלפה מסתמא היה מסכים אם היו שואלים אותו, אבל אם החפץ הוא של ילד קטן שאין לו דעת, חייב בהשבה בכל גווני דהוי כיאוש שלא מדעת דקיי"ל שאינו יאוש (כעין הגמ' ב"ב דף ח. יתמי לאו בני מחילה נינהו).

גזל: לפי זה, לא תועיל המודעה במוסדות החינוך של קטנים שכל המשאיר חפצים הרי זה הפקר, וכל המחליף זוכה כל אחד בשלו, כי ילד שאינו בן דעת לא שייך להחיל כלפיו תנאי בדבר שבממון, וגם אם עובר על גזל כשנכנס לבניין ללא הסכמה לתנאי, אולם החפץ נשאר בבעלותו, דקטן יכול לקנות ואינו יכול להקנות.

אבא מסכים: מאידך יש פוסקים שצידדו לומר שהחפצים של הקטן שייכים לאב, ויש כאן אומדנא דמוכח בדעת האב ששולח את בנו למקום ציבורי, שאם הבן יחליף חפץ זהה עם חבירו, תחול ההחלפה באופן המועיל. ❖

2. הצדדים להתיר

יש צד להתיר באופן שודאי היה מתרצה אילו היה יודע, שהרי דעת הש"ך (חו"מ שנח, א) שכל הדין של יאוש שלא מדעת לא הוי יאוש זה רק ביאוש שהוא בעל כרחו, אבל הסכמה מרצון אף שאינו יודע חל, וגם כשהחליפו בטעות הואיל וברור לגמרי שבעל החפץ מסכים, ואין לו אפשרות לבקש את רשותו, מותר להשתמש ללא רשות מפורשת (י.ש.ק.).

יש מצדדים להתיר את ההחלפה, גם אם באמת אינו מתרצה מדין תפיסה מגזלן, דעביד איניש דינא לנפשיה, וכפי שכתב הבן איש חי (פרשת כי תצא שנה ראשונה אות י) שאם אדם אחר לקח את מנעליו בבית הכנסת, והשאיר את מנעליו, אם הראשון החליף במרד ובמעל כגון שלקח מנעל חדש והניח ישן, מותר להשתמש במנעל שמצא. אבל אם החליף בשוגג שלא הרגיש בהחלפתו כגון שהם שווים או שלקח הגרוע והניח החשוב יותר, אסור להשתמש בו, אלא יהא מונח אצלו עד שיבא בעליו ויתננו לו, עכ"ד. ביאור דבריו כתב הג"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א (בהסכמה לספר בכורי אברהם עה"ת), דכאשר נעשה במזיד הרי ללוקח יש דין גזלן, ורשאי לעשות דין לעצמו וליטול את כלי הגזלן תחת כלי.

הערות מבני החבורה

'חלוקת לחם' בישיבת מיר

מבצע שלח לחמך: נדון ההחלפה נוגע למעשה, בכל יום שני בצהרים כאשר יש חלוקת לחם בישיבת מיר, משפחה של 4 ילדים מקבלים 4 לחמים, ומשפחה עם 5 ילדים מקבלים 5 לחמים, האברכים אורזים בשקיות ומניחים בזריזות במסדרון. כאשר ממהרים להסעה מצוי שמחוסר תשומת לב מחליפים את השקיות של הלחם אחד עם השני, ראובן לוקח של שמעון ושמעון של ראובן, ויש לדון האם אכן כל אחד זוכה בשלו (כאשר בשני השקיות המוחלפות יש מספר זהה של 4 או 5 לחמים), או דילמא שניהם עברו על איסור גזל.

המצדדים לאסור; במציאות עשה הבעלים קנין בלחם, וכל זמן שלא היה הסכמה מפורשת ממנו הרי זה גזל, וגם הפוסקים שציידו להתיר בהחלפת בגדים זה רק כאשר ניכרת ההחלפה או לזמן מרובה שיודע ומסכים, אבל כאן אינו מעלה על דעתו שהחליפו לו את הלחם, והרי זה בגדר יאוש שלא מדעת שאינו יאוש, ועוד שמצוי שמחמת ההחלפה יפסיד לגמרי את שלו שלא ירהיב בנפשו לקחת שקית אחרת, דמאן יימר שאכן נוטל את של זה שלקח ממנו, אולי זה של אדם אחר (י.א.מ.). ועוד אולי אדם שלישי לקח את שלו, וכעת הוא גוזל אדם שלא קשור לסיפור.

המצדדים להתיר; כל הלחמים מיוצרים באותו מפעל ומה ההבדל ביניהם? ברור שאין הבעלים מקפיד אלא שבסופו של דבר יקבל את מספר הלחמים שלקח, וכל מה שיש צד בפוסקים לאסור החלפת חפצים, זה רק בהחלפת בגדים וכדומה שיש הבדל ביניהם! ולכן ברור שאם הוא כבר על ההסעה וכרוך בהפסד וטירחה מרובה לחזור לישיבה רשאי לזכות מה שבידו, ועוד שגם אם יחזור אולי השני כבר הבחין בהחלפה ונטל את שלו. וכל מי שלוקח לחם הוא על דעת שילך הביתה עם שקית בכמות לחמים כזו, כי אם ישאירנו עד יום ג' בצהרים יוכלו לקחת את זה (נ.א.).

החכם עיניו בראשו: לטובת הציבור יש גמ"ח מדבקות, והחכם עיניו בראשו, רושם שם עם מספר טלפון על השקית, אבל הנדון כאשר לא רשם שם כלל. ולפי סברת המתירים יש לדון האם ההיתר תקף גם כאשר כתב את שמו על השקית בראשי תיבות ואין אפשרות להשיגו, שבמציאות אין הבדל בין השקיות, ואם יישאר רק שקית אחת במסדרון יקחנה במקום השקית שלו. או דלמא אף שהמוצר זהה סוף סוף הוא מחפש ומקפיד על שלו, שהרי יש לו בה סימן מובהק. וכן יש לדון כאשר הניח 'שקית קטנה' ומוצא 'שקית גדולה' עם אותו כמות לחם (מ.ז.).

וְהָשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה: אם השני הניח מספק ולא נטל את השקית הנשארת, יש לדון האם הראשון שלקח את שלו קיים מצות וְהָשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה (ויקרא ה כג) בעצם מה שהשאיר את שלו, או דלמא אין זה השבה כי מצוי מאוד שהשני לא ירהיב בנפשו לקחת שקית שאינה שלו.

קמחא דפסחא: הנדון שייך גם בחלוקת קמחא דפסחא בערבי פסחים, כגון בחלוקת עונג שבת ויו"ט שע"י הרה"ח אפרים שטרן שליט"א, שמצוי שמחליפים זה עם זה. ❖

אמנם עי' בשו"ע הרב (חו"מ גזילה וגניבה ס"ל) שכתב בזה"ל: מי שנתחלפו לו כליו בבית האבל או בבית המשתה, הרי"ז לא ישתמש בהם שהרי אף אם חבירו משתמש בשלו, ה"ז כגוזל מן הגזלן ואסור לעשות דין לעצמו אלא על פי בית דין, וכשבא בעל החפץ צריך להחזירו לו, אפילו אם שלו נאבד עכ"ל. הרי שלדבריו אינו רשאי לעשות דין לעצמו וליטול את כלי הגזלן תחת כליו.

3. עבר זמן רב

וכתב הג"ר יחזקאל פיינהנדר שליט"א בספרו השבת אבידה כהלכה (פרק ז' הלכה י') שאם עבר זמן רב מבלי שנמצאו הבעלים, יכול להשתמש בחפץ לפי מה שחידש הגר"מ פּינשטיין זצ"ל (בתשובה בקול התורה חוברת י') והסכימו עמו כל פוסקי זמננו (הובא בהרחבה בגיליון מספר 36 - פנקס אליהו הנביא) לגבי יהיה מונח עד שיבוא אליהו, שכל אבידה שנתבאר בשו"ע (סי' רס"ז סט"ו) שדינה יהא מונח עד שיבוא אליהו, הרי בזמננו כאשר הכריז כדין יכול לקחנה לעצמו וירשום שויו בפנקס אליהו הנביא. וכל מה שכתב בקצה"ח (סימן קל"ו סק"ב) דכיון שקיי"ל שינוי רשות ואח"כ יאוש לא קנה, משום דאתי לידיה באיסורא, אפילו ימים רבים לא מהני. זה רק בזמנם שהבעלים מעוניין בחפץ, אבל כיום אומדנא דמוכח שהבעלים מעדיף שישתמשו בחפץ ויתנו לו את ערכו.

יסוד ההיתר אם עבר זמן רב, מבואר בדברי כמה פוסקים, עיין אגרות משה (או"ח חלק ה' סימן ט'), מנחת יצחק (ח"ג סימן י"ז), שבט הלוי (ח"ו סימן רל"ח), שכתבו כל אחד בדרכו ובסגנונו להקל בשאלה זו. ובפתחי חשן (הלכות אבידה ומציאה פ"ד הערה מה עמוד רצ"א) מסיק שאם החפץ שברשותו לא נדרש, מן הסתם הצד השני מסכים לחילופין והוא כמו החליפו ברצון, ורשאי כל אחד להשתמש בשל חברו. וכך הוא מסביר את סברת הט"ז.

4. מותר להשתמש!

אינו יודע: וכתב הגר"מ גרוס שליט"א (בספרו משפט האבידה סימן ר"ס שע"צ ס"ק קס"ט) בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, שאם ניכר שהבעלים לא מודע כלל לחילוף, והוא משתמש בחפץ שלו השוה בערכו ובמראיתו, יכול גם הוא להשתמש בחפץ חברו, בתנאי שהוא סוג חפץ שאין דרך בני אדם להקפיד בשימוש חברו. וטעם הדבר שהוא כתשלום עבור דמי שכירות של האחר. וכן פסק הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (השבת אבידה כהלכה פרק ז' הערה כד). וכן שמעתי בשם הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל, ובנו הג"ר יהודה פישר שליט"א שאם ההחלפה הוגנת ושווה מותר להשתמש כל אחד במה שבידו (י.ג.).

וכתב הג"ר אשר זעליג ויס שליט"א כלפי דברי הערוך השלחן שבזמננו פשוט דאין זה מנהג מקומותינו, דהמציאות מוכיחה שרוצה אדם בקב שלו ובודאי מקפידין לקחת כל אחד את שלו ואינו מרוצה בשל חברו, ובפרט בפרטי הלבוש, דישי רבים הנגעלים מבגדי חבריהם ללובשם.

אך מטעם אחר יש להקל בהלכה זו, דאנן סהדי דמי שהגיע לידו בגד או כלי שאינו שלו בודאי שם זאת אל לבו ואף חמור ידע אבוס בעליו, והמציאות ברורה דרובא דאינשי ישימו לב תיכף באינו שלהם. ואם עבר זמן מסוים ופלוני לא חזר לבית המשתה או לבית המרחץ או לאומן וכדומה לבקש את שלו תלינן דמסתמא ניחא ליה להשתמש בשל אחרים ולתת לאחרים לקחת את שלו.

סיכום הגיליון:

5. דינים העולים

אדם שהתבלבל ולקח בטעות חפץ שאינו שלו, וכששב לקחת את החפץ שלו לא מצא במקום שום חפץ, אסור לו להשתמש בחפץ שלקח בטעות, ודינו כדין אבידה שמצא, שאסור לו להשתמש בו, ועליו להכריז שמצא חפץ, וכמו כן יכריז שאבד לו חפץ אחר. אבל אם החליף החפץ על ידי אומן וכדומה, ורגלים לדבר שהאומן נתן לו כלי אחר בידיעה, מותר לו להשתמש בו.

החליף בטעות והכריז כדין ועבר זמן רב שלא נדרש החפץ וסביר להניח שהבעלים התייאש ממנו, ירשום לעצמו ב'פנקס אליהו הנביא' את מחירו, ורשאי להשתמש בו, ואם יבוא המאבד יחזיר לו את שוויו הכספי.

יש אומרים שבמקום צער וכבוד הבריות ניתן לסמוך על האומדנא דמוכח, שאם היה יודע היה מסכים להתיר את השימוש בינתיים.

במקום שיש מנהג ידוע שכל אחד ישתמש במה שיגיע לידו, מותר להשתמש בחפץ של אחרים שנפל בידו, כל זמן שלא ישיג את הבעלים. אך יתחייב להשיבו לבעליו על ידי סימן בכל זמן. בזמננו שאין המנהג ידוע, טוב לתלות מודעה מפורשת במקומות ציבוריים, שהשימוש במקום הוא בתנאי שאם יחליפו חפצים ולא תתאפשר ההחזרה, כל אחד ישתמש במה שבידו.

החליפו חפצים זהים לחלוטין; נחלקו הפוסקים, האם יש כאן אומדנא דמוכח להתיר את ההחלפה כי הרי משתמש בשלו כנגדו ולא ניזוק כלום, או שהאיסור עדיין קיים כי אינו יודע שצריך להקנות. ❖

ע'ומק הפשט' נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823

הנושא לשבוע הבא; גיליון מספר 98 יום ג' פרשת בשלח י"א שבט תשע"ז.

האם מצד ההלכה מותר לשקר בארנונה? – מסכת בבא בתרא דף נה.

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפ"ש, לישועה, וכדומה!

אפשר לתרום להוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלום' ו'קהילות' ברחבי הארץ.

לקבלת הגיליון בדוא"ל 5047867@gmail.com

